

KNIPHORST, C.L., Geschiedkundig
Overzicht van de Verveeningen
in Drenthe. Blz. 42 - 71
(Smilde), Assen, 1872

ACHTERGRONDK

de uitleente
loopt af op:

RETOUR
ASSEN

12 NOV 1930

RETOUR ASSEN

RST, C.L.
edkundig over
e.
ge Gratama, 1

GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT

VAN DE

VERVEENINGEN

IN

DRENTHE,

DOOR

M. C. L. KNIPHORST.

MET TWEE PLATEN

WILLEM, GRATAMA

938
Knip
40

dat Hollanders, althans geen Drentliën, de ontginning dezer veenen met kracht hebben begonnen en voortgezet, ofschoon deze veenen in de beide gemeenten niet geheel en al onopgemerkt en nutteloos hebben heengelegen. In het begin dezer eeuw toch waren er reeds gedeelten van het eigenlijke Tiendeveen verkocht aan Hoogeveensche verveeners, die, zooals nog aan de diepe wijken te zien is, niet zonder moeite en kosten die veenen hebben trachten te exploiteren.

De aanleg van de verlengde Hoogeveenschevaart heeft de ontginning dan ook zeer vergemakkelijkt, daar de sluis bij Valkenheim een veel hooger waterstand gaf, waardoor een massa zand bij 't wijkgraven wordt vermeden. Ook in de Westerborker veenen moeten kleine grave-rijen sedert 1820 bestaan hebben, maar er moesten al weer Hollandsche heeren met Hollandsche kapitalen komen, om de ontginningen met kracht door te zetten. In de uithoeken van de beide gemeenten zijn thans bloeiende koloniën, die ieder ongeveer vijfhonderd inwoners tellen met scholen voor 't onderwijs der jeugd. Ik kan niet nalaten hier met een enkel woord te vermelden de handelwijze van den heer *J. C. Rahder*, die, door het stichten van eene school en onderwijzerswoning op voor de gemeente Beilen zeer voordeelige voorwaarden, zooveel heeft gedaan voor de ontwikkeling van de inwoners dezer kolonie.

SMILDE.

Over het ontstaan van de veenkolonie Smilde, vinden wij bij *Magnin*, in zijn „Geschiedkundig overzicht van de bestreken in Drenthe”, het navolgende:

„In den noord-oostelijken hoek van het voormalige kerspil Diever, onder de marken van Diever en Leggelo, bevonden zich uitgestrekte hoge veenen, de Dieverder- en Leggelder-Smilder-veenen genaamd. Reeds in de 16de eeuw werd aldaar turf gegraven, doch sedert het jaar 1612 werden de verveeningen aldaar, na daartoe bekomen octrooi, volgens een daarvoor vastgesteld plan, met kracht doorgezet; opvolgelyk werden de afgeveende gronden ontgonnen en weldra ontstond aldaar eene kleine veenkolonie, bij verkorting Hooger-Smilde genaamd. Omstreeks het jaar 1625 waren de tot die kolonie behorende gronden voor een aanmerkelijk gedeelte reeds van het veen ontbloot en werden de ondergronden, welke aan de familie *Paww* en aan eenige andere voorname personen in Holland toebehoorden, bij gedeelten op erfpacht uitgezet, tengevolge waarvan de bevolking der kolonie toenam en de landontginning aldaar zich sterk uitbreidde. Eene niet onaanzienlijke oppervlakte woest veen en heideveld werd alzoo van lieverlede in bosch-, bouw- en groengronden herschapen.

„In het jaar 1633 besloten Ridderschap en Eigen-erfden, de Staten van het Landschap Drenthe, de Dieverder- en Leggelder-Smilderveenen, onder de benaming van Hoogersmilde, tot een Leenheerlijkheid met hoog, middelbaar en laag rechtsgebied te verheffen, ten behoeve van *Adriaan Paww*, Ridder, Heer van Heemstede en Raadpensionaris van Holland, om door hem en door zijne nakomelingen ten Stichtschen Leenregte te worden bezeten. Aan een leen van zoodanigen aard was tevens het regt van vrije jagt op de gronden der Heerlijkheid verknocht. De akte, waarbij genoemde heerlijkheid is daargesteld, is van navolgenden inhoud:

„Ridderschap ende Eygenerffden, representeerende de Staten der Landtschap Drenthe, Doen condt ende bekennen met desen onsen oepenen brieve, voer ons ende onse naecoemelingen, dat wij, om sonderlinge goede reden ende consideratiën, ons daertoe moveerende, hebben verleent ende geconfereert, verleenen ende confereren mits desen, den Wel Edelen ende Gestrengen Heere *Adriaen Pauw*, Ridder, Heere van *Heemstede*, Raedtpensionaris van de Edele Grootmoogende Heeren Staeten van Hollant en Westvrieslant, voer Syn Ed. ende synen Erffgenaemen ende Naecomelingen, recht ende actie van deselve hebbende ende vercrygende, de hoege, middele ende laege Jurisdicte, en gerechticheyden daervan dependeerende, oever de Dieverder ende Leggelder Smilderveenen, in dese Landtschap gelegen, beginnende t' eyndens de Crommevoerder veenen, streckende opwaerts aen tot aen Hycker- en andere Marcken ende tot aen de Vriesche Custen respectie, mitsgaeders oever de Landen, huysen ende grifte daer in liggende ende Syn Ed. Gestr. nevens desselfs Participanten in gemeenschap ende besonderlinge nu toebehoerende, ofte naemaels aldaer te vercrygen, met macht om Officiers ende gerecht tot executie van criminele ende civile Jurisdicte te moegen stellen, allerhande Keuren ende Ordonnantien, den gemeenen Landrechte deser Landtschap conform synde, te maecken, ende te genieten de breucken, boeten ende diergelycke rechten als in de voerschr. Landtschap gebruyckelijk is. Voerbehoudens ons ende onser Landtschap de Souverainiteit ende Hoehcyt, ende dat van Sententiën soe in civile als criminele saecken, aldaer te pronunciëren, sal moegen geappelleert worden aen het Hoege Gerichte derselver Landtschap; Dat oeck

in allen gevalle de Landtschap vry sal staen opsicht te draegen, dat de Justitie, soe in crimineel als civil, wel geadministreert worde. Dies sal de welgemelde Heer *Pauw* gehouden wesen de voersz. hoege, middele ende laege Jurisdicte onder den naem van de Heerlickheyt van Hoeger-Smilde van dese Landtschap te leen t' ontfangen ten Stichtschen regte, ende daer van te doen de behoerlicke Eedt ende Hulde.

„In kennisse ende meerder vestenisse van dese, hebben wy onse Landtschaps segel, neffens onse Landtschryvers subscriptie, beneden aen desen brieff doen hangen, op een algemeene Landtsdach, gehouden binnen Assen, den negentynden February in den Jaere Onses Heeren duisent ses hondert drie ende dertich.”

„Omtrent het regte verstand van dezen stichtingsbrief, voor zooveel de soort van Stichtsch Leen betrof, zijn in lateren tijd eenige bedenkingen geopperd, waaron trent de Staten van het Landtschap Drenthe zich hebben verklaard bij Landdags-resolutie van den 24sten Maart 1778, aldus luidende:

„Op den requeste van *Henry Clifford*, tot Amsterdam, Heer van de Heerlykheid Hogersmilde, vertonende hoe dat in den originelen of eerste giftbriev waarhy anno 1633 gem. Heerlykheid tot een Lheen geërigeert, en an den Heere *Adriaan Pauw*, Ridder &c. door de Staten deser Landtschap ter Lheen was overgegeven, als naderhand by de bezondere investures en Lheenverheffingen telken reise gewaagt wierd, „Dat de Heerlykheid Hogersmilde ten Stigtschen rechte ter Lheen werd uitgegeven,” zonder dat het den Remst kennelyk was, welke Stigtsche rechten, *Utrechtse* dan *Overysselsche*, daar meede wierden beoogt; verzoekende diensvolgens, ten

einde Hun Edele mog. de woorden *ten Stigtsche* rechte nader geliefden te elucideren en den Remst informeren, welke rechten, *Utrechtse Stigtsche* of *Overysseleche Stigtsche*, Hun Ed. mog. daardoor wilden verstaan hebben, voorts dat art. 49, 3de boek Landregtens, sprekende van het ontmaaken der Erfgoederen, ten zyne faveure, niet op de Lheenjurisdictie der Heerlykheid Hogersmilde, maar alleenlyk op de allodiële goederen van applicatie mogte gemaakt worden, of dat, by ontstentnisse van dit laatste verzoek, den Remst dispensatie van gem. 49^e art. 3de boek Landregtens wierde verleend, en hem en Zijn Erfgen. *eventuali modo* gepermitteert zyn, zig over deese en diergelyke gevallen, by absentie van de staatsvergadering, aan het Collegie van de Heeren Drost en Ged. met requeste *valide* te kunnen adresseren.

„Hebbende Heeren Ridderschap en Eygenerfdens opzigtelyk de verzogte interpraetatie verstaan, Dat de Heerlykheid Hogersmilde zal worden begrepen ten *Ooverysseleche Stigtsche* Lheenrechte te zyn uitgegeven, en hebben voortz den Remst geauthoriseert, om daarover voor den dagelykse rechter te mogen disponeren, zoo en in dier voegen als voormaals an zyn Praedecessuren is toegestaan: dog in de overige verzoeken gedifficulteert.”

„Opmerkelijk is het, dat de medegedeelde resolutie van den 19den Februarij 1633 geenerhande reden behelst; welke Ridderschap en Eigenerfden tot het scheppen van de Heerlykheid Hoogersmilde heeft bewogen. Het zij ons vergund, onze gedachten dienaangaande mede te deelen, onder bijvoeging echter, dat het louter gissing is en dat wij geen enkel bewijs voor onze stelling kunnen aanvoeren.

„Uit hetgeen wij bereids hebben medegebeeld is bekend, dat de Drenthenaren niets onaangewend hebben gelaten, niets hebben gespaard, noch ontzien, wat strekken konde om te bevorderen, dat aan hun Gewest het regt van deelneming aan de vergaderingen en handelingen van de Staten-Generaal, van zitting in den Raad van State en van benoeming der Drostten van Coevorden en het Landschap Drenthe werd toegekend. De vertegenwoordigers van de Provincie Holland, welke in de vergadering der Algemeene Staten het overwigt hadden en alles naar hun believen wisten door te drijven, waren, meer dan die van de overige vereenigde gewesten, wat de met zooveel aandrang verlangde regten van sessie in de hooge Collegien en van benoeming der Drostten betrof, de grootste tegenstanders der Drenthenaren, die in geenen deele er onkundig van waren, welken invloed *Adriaan Pauw*, in zijne betrekking van Raadpensionaris van Holland en Westvriesland, op de Staten en op de Afgevaardigden ter Generaliteit van die Provincie konden doen gelden, wanneer hij dien in het belang van het landschap Drenthe wilde aanwenden. Aan zijne bemoeijingen meenen wij het te moeten toeschrijven, dat gemelde Staten, ten aanzien van het regt van begeving van het Drostambt, in het jaar 1643 zoo bijzonder gunstig voor de Drenthenaren gestemd waren, welke stemming gedurende het leven van genoemden Raadpensionaris bleef voortduren, doch na zijn overlijden geheel veranderde. Dit in aanmerking nemende, komt het ons niet onaannemelijk voor, dat de Staten van het Landschap Drenthe, hetzij om *Adriaan Pauw* in hun belang te winnen, hetzij, wanneer zulks niet noodig ware, om hem een blijk hunner erkentenis voor zijne goede gezind-

heid jegens hem te geven, in allen gevalle om hem aan zich te verbinden, om hem te believen en om van zijnen invloed partij te trekken in Drenthe's belang, ten zijnen behoeve de heerlijkheid Hoogersmilde in het aanzijn hebben geroepen.

„Het weinige dat ons ten aanzien dezer heerlijkheid is voorgekomen, zullen wij alhier in eene tijdrekenkundige orde laten volgen.

„De beleening van meergenoemden *Adriaan Pauw* geschiedde op den 11den Februarij 1634. Ter dezer gelegenheid werd door Ridderschap en Eigenersden aan hem vergund, om over de heerlijkheid en over zijne daarin gelegene allodiële goederen naar goedvinden te beschikken, en verder bepaald, dat de toekomstige bezitters der heerlijkheid binnen drie maanden, nadat zij haar in bezit hadden bekomen, hulde zouden moeten doen, alsmede dat geene in de heerlijkheid gewezene vonnissen, over eene waarde van *f* 50,— of meer, zonder borgstelling zouden mogen worden ten uitvoer gelegd.

„Op den Landsdag van 17 Februarij des volgenden jaars werd verstaan, dat de Scholtus van Diever en allen die een onstraffelijk zegel voerden (*) in de Heerlijkheid Hoogersmilde zouden mogen zegelen, dat is, akten van vrijwillig regtsgebied in genoemde heerlijkheid zouden mogen verlijden.

„Al dadelijk stelde de Heer van Hoogersmilde eenen Schout en eenen Secretaris in zijne heerlijkheid aan. Soms tijds was de Schout van Diever tevens Schout van

(*) Destijds verkeerden in dat geval de Schouten, binnen den omtrek hunner Schoutambten; alle Riddermatigen en de eigenerfde familien *Eddingh*, *Schuttrup* en *Sellach*, over het geheel Landschap. Vergelijk den *Tegenwoordigen Staat van Drenthe*, 1e stuk, blad. 21.

Hoogersmilde. De Secretaris dier heerlijkheid schijnt spoedig weder te zijn afgeschaffd. Vermoedelijk zullen de werkzaamheden, aan die betrekking verbonden, aan den Scholtus zijn opgedragen.

„Na het overlijden van *Adriaan Pauw*, is zijn zoon, Kapitein *Michiel Pauw*, hem als Heer van Hoogersmilde opgevolgd. Zijne beleening geschiedde den 21ⁿ Februarij 1654 en den 31ⁿ October daaraanvolgende werd hem toegestaan, om bij testament of anders over de heerlijkheid te beschikken, op gelijke wijze als zulks vroeger aan zijnen vader was vergund geworden. Zijne nagelatene weduwe, Vronwe *Anna Maria van Persyn*, werd met genoemde heerlijkheid beleend op den 3ⁿ Maart 1659; — hun heider zoon, *Johan Pauw*, die tijdens het overlijden zijns vaders minderjarig schijnt te zijn geweest, op den 14ⁿ Augustus 1666.

„De laatstgenoemde liet zich weinig aan de zaken der Heerlijkheid Hoogersmilde gelegen liggen. Op gedane klagten, dat „in jaar en dag” geene Lottingen (regterlijke zittingen) binnen de heerlijkheid werden gehouden, werd de Heer derzelve, *Johan Pauw*, op den 26ⁿ Februarij 1664 door Ridderschap en Eigenersden van Drenthe aangeschreven tot het houden van Regtdagen (teregtzittingen), overeenkomstig het Drentsche Landregt en 's Landschaps gewoonten, met bedreiging dat, bij gebreke van dien, daarin door de Staten van Drenthe voorzien zoude worden.

„Meergenoemde *Johan Pauw* werd als Heer van Hoogersmilde opgevolgd door zijnen zoon *Adriaan Pauw*, die op den 8ⁿ Maart 1687 de beleening ontving, vervolgens kinderloos overleed en zijne heerlijkheid naliet aan zijne eënige zuster *Adriana Pauw*, weduwe *Frans van Mar-*

celis, welke op den 4ⁿ Julij 1711 als Vrouwe van de Heerlijkheid Hoogersmilde is beleend geworden. Bij haren dood ging de heerlijkheid over aan haren oudsten zoon *Frans van Marcelis*, gehuwd met Vrouwe *Antonio Musgaard, Muysaert* of *Musard* (*). Zijne leenverheffing geschiedde den 28ⁿ October 1713.

„*Frans van Marcelis* liet bij zijn overlijden de meergenoemde heerlijkheid na aan zijne minderjarige dochter *Adriana Margeretha van Marcelis*, en wegens haar leen werd, den 5ⁿ November 1728, de vereischte hulde gedaan door hare moeder, „Vrouwe *Antonia Musard*, we „duwe *Frans van Marcelis*,” welke namens hare genoemde dochter de heerlijke regten van Hoogersmilde nitofende. Aan haar werd, bij resolutie van Drost en Gedeputeerde Staten van het Landschap Drenthe van den 25ⁿ April 1729, het doen bouwen van eenen windkoren-molen binnen de heerlijkheid toegestaan.

„*Adriana Margaretha van Marcelis* huwde met *Henry Clifford*, die den 11ⁿ September 1748, namens zijne echtgenoot, als representerend Heer van de Heerlijkheid Hoogersmilde werd beleend.

„De molen, welks stichting den 25ⁿ April 1729 was toegestaan, schijnt niet tot stand te zijn gekomen. Immers de Staten van Drenthe stonden in het jaar 1757 aan den toenmaligen Scholtus der Heerlijkheid Hoogersmilde toe, aldaar eenen windkorenmolen te zetten, doch over het verleenen van deze vergunning ontstond geschil met den waarnemenden Heer dier heerlijkheid, *Henry Clifford*, door wien beweerd werd, dat aan hem

(*) Die naam wordt, in de voorhandene stukken, op de voormelde drie verschillende wijzen gespeld.

het *regt van den wind* (*) binnen den omtrek der heerlijkheid toekwam. Dat geschil werd ten nadeele van den laatstgenoemde q. q. beslist, op den Landsdag van den 18ⁿ Maart 1760.

„Na bekomene vergunning van hare Leenheeren, de Staten van Drenthe, om over de heerlijkheid te beschikken, benoemde Vrouwe *Adriana Margaretha van Marcelis* tot haren opvolger meergenoemden haren echtgenoot *Henry Clifford*, die op den 13 November 1764, in plaats van zijne destijds overledene vrouw, voor zich het leen bekwaam van de heerlijkheid *Hoogersmilde*, welk leen bij zijn afsterven overging op zijn eenig kind, Vrouwe *Johanna Clifford*, gehuwd met Mr. *Martinus Alewyn*, die zijne vrouw, na haar overlijden, als Heer van dikwerf genoemde heerlijkheid opvolgde, krachtens testament van den 14ⁿ Februarij 1789. Zijne beleening vond plaats op den 25ⁿ Februarij 1793. De groote gebeurtenissen twee jaren later deden hem zijn leen verliezen.”

Dat er in de 16de eeuw te Smilde reeds turf gegraven werd, willen wij wel aannemen, daar de Havelter A tot aan Diever en het huis Oldengaerden ongeveer bevaarbaar schijnt geweest te zijn. Op de kaart van *Pijnacker* komt een gegraven kanaal voor, daar ter plaatse uit die rivier uitschietende, tot in de Smilder veenen.

Wie is de aanlegger daarvan geweest? Volgens *Magnin* „*Losse Bladen uit Drenthe's Geschiedenis*”, pag. 143, zullen het de participanten geweest zijn van en met den heer *Pauw*. Hij leidt dit af uit eene ordonnantie van die participanten, den eersten Januarij 1695 vast-

(*) Het *windregt*, het regt van molens te bouwen, of vergunning daartoe te verleenen.

gesteld, waarin gezegd wordt, dat zij het doen „vermogens Privilegiën bij de heeren Ridderschap en Eigenherfden, aan hen op den 8 Julij 1613 en 19 Februarij 1633 verleend, alsmede ingevolge Contract tusschen den heer *Adriaan Pauw*, Ridder, Heere van Heemstede en Hogersmilde, en de participanten, den 2den Julij 1642 opgericht, en van de Heeren Ridderschap en Eigenherfden, Staten der Landschap Drenthe, den 20 Maart 1643 geconfirmeert.” Het stuk zelf is daar opgenomen.

Volgens denzelfden schrijver bleven de stroom en de vaart tot omstreeks 1730 in gebruik, doch verviel na dien tijd (de vaart namelijk) geheel en al, omdat er geen turf meer afgevoerd werd, en ruimde men zelfs sluizen, vallaten en alle kunstwerken op.

Thans, zegt hij, is er geen spoor meer van overig. Het komt mij echter waarschijnlijker voor, dat de gegraven vaart in het plan van den heer *Hofstede*, omstreeks in 't jaar 1760, is opgenomen, die dan ook de stroom liet liggen en een geheel gegraven kanaal boven een natuurlijken stroom verkops. Waarom kochten ook anders de Staten in 1767 de Smildeger vaart voor f 30,000?

Uit de akte, waarbij de heerlijkheid van *Hooger-Smilde* werd opgericht, blijkt, dat de Drenthen zelve weinig werk maakten van den aanleg hunner hooge veenen. Een vreemdeling gaf weer den stoot aan dat belangrijk werk, evenals ook te Hoogeveen Hollandsche heeren de ontginning aldaar hebben ondersteund.

De te Smilde aangelegde vaart behoorde toen aan den heer *Pauw*, en schijnt hij de ontginning met kracht te hebben doorgezet.

Maar wat eigenlijk de reden geweest is voor het oprichten van eene heerlijkheid, is niet zoo geheel duidelijk, daar de Staten opgaven, dat ze het deden, om *sonderlinge goede reden ende consideratiën*, zonder meer.

De heer *Magnin* gist, dat het geweest is, om den bijzonderen invloed van den heer *Pauw*, als Raadpensionaris, ten gunste van Drenthe te winnen. Ik kan dat niet beamen, omdat de heer *Pauw*, als grondbezitter en ontginner op groote schaal, veel belang bij Drenthe had, en dus reeds redenen genoeg had, om goed omtrent Drenthe gezind te zijn. — Dat de Staten hem daarvoor met eene heerlijkheid zouden begiftigen, is niet waarschijnlijk.

Kan het ook zijn, dat de verheffing van de Hooger-Smilde tot eene heerlijkheid gelegen was in de omstandigheid zelve? — Het lag toch in den aard van de Drentsche grondbezitters, dat ze de ontginningen met leede oogen aanzagen, ware het maar alleen, omdat ze het regt van weide op de ontgonnen gronden moesten laten varen. Gedurige oneenigheden tusschen de kolonisten en de ingezetenen der gemeente, waaronder ze ressorteerden, onzekerheid van recht, enz. enz., zijn zoo vele redenen, om den heer *Pauw* op de gedachte te brengen, dat het voor een ordelijk beheer zijner nieuwe kolonie wenschelijk was, dat er eene heerlijkheid over opgericht werd. — Er kwam dan eenheid in 't bestuur en de ontginning werd vergemakkelijkt.

Hoever dat gebied zich uitstreckte vinden we ook in den constitutiven titel, namelijk van af *Crommevoerder veenen tot aan Hijcker- en andere Marchen ende tot aan de Vriesche Custen*; — dus vrij onbepaald, als men niet wil aannemen, dat het de bedoeling geweest is, zooals

men er ook uit lezen kan, dat de heerlijkheid zich alleen uitstreckte over zijn particulier eigendom en dat van zijne *mede-participanten*. Het blijkt dus, dat er eene compagnieschap bestond, en, om nu een einde te maken aan alle onderlinge twisten over veen-aanleg, zooals opleggen van diepen en wijken, 't bouwen van bruggen, vonders, 't maken van wegen, voetpaden, enz. enz., was de maatregel zeer aan te prijzen. De leenman voorzag dan niet alleen in rechtsbedeeling en administratief bestuur, maar ook in de bepalingen van aanleg en de regeling van gemeenschappelijke veenbelangen, voor welke laatste regeling thans de veenschappen worden in 't leven geroepen.

Buiten de gunstige stemming van den Raadpensionaris voor Drenthe waren er locale belangen genoeg, die de oprichting van een heerlijkheid wenschelijk maakten.

Waar de Crommevoorder veenen lagen, heb ik niet kunnen nasporen.

De vaart behoorde vóór 1751 in eigendom aan de familie *Fledderus*, daar de heer *Lijcklama à Nijeholt*, die, in laatstgemeld jaar, van de weduwe *Fledderus*, *Sara Verlet*, heeft aangekocht. De heer *Lijcklama* deed dat klaarblijkelijk met het doel, om de Smildeger veenen over Vriesland af te voeren, en heeft hij met zijne participanten dan ook de vaart door de Hijker-Smilde gegraven.

Ter plaatse, waar nu de gemeente Smilde zich ook meer noordwaarts als veenkolonie uitstrekt, waren ook gelegen de veenen in de marken van Halen en Witten.

Volgens *Magnin* bezaten de kloosters van Dikninge en Assen een gedeelte dier veenen, thans genaamd het Kloosterenveen, en werden die veenen, vooral door de

bemoeijingen van *Wolter Hendrik Hofstede*, landschapssecretaris, volgens een in 1767 vastgesteld plan, aangelegd en ontgonnen.

Deze veenen waren in het laatst der 16de eeuw aan de Landschap, door de secularisatie der kloostergoederen, overgegaan. Volgens mr. *L. Oldenhuis Gratama*, in zijn voorrede voor de „Echte Stukken, betrekkelijk de afvaartsgeleden op de Drentsche Hoofdvaart te Smilde”, werd de ontginning daarvan eerst in 1756 in ernstige overweging genomen; bij acte van den 23 April 1767, in originali aanwezig in 't Provinciaal archief, kochten de Staten der Landschap daartoe voor *f* 30,000 van *Livius Suffridus Lijcklama à Nijeholt*, grietman van Oosterland, en consorten, de Smildervaart, voor zooverre toen in en door de Oude- en Hijker-Smilde aanwezig, welke vaart genoemde heeren bij contracten van 19 Maart 1751 en 24 December 1762 hadden gekocht van *Hendrik Hummelen*, voor zich en namens zijne schoonmoeder *Sara Verlet*, wed. *Fledderus* (*). Den 21 Februari 1769 werd het plan van aanleg vastgesteld, en Ridderschap en Eigenerfden besloten den 21 April 1769 tot den aanleg van een nieuwe vaart uit de grifte in de Heerlijkheid Hoogersmilde tot aan den oliemolen te Meppel.

Destijds bestond ook reeds een gegraven kanaal, de *nieuwe Haveltervaart*, van 't Lok naar Meppel. In 1769 is die nieuwe Haveltervaart door een gegraven kanaal met het in den ouden stroom uitkomende kanaal vereenigd tusschen Dieverbrug en het Koningschnt.

(*) Deze *Sara Verlet* moet zijn eene afstammeling van eene der Fransche familien, die bij de herroeping van het edict van Nantes als refugiés zich te Dwingelo hebben gevestigd, 1685, zoodat men kan zeggen, dat de Fransche kapitalen en nijverheid ook het hunne hebben bijgedragen tot het leggen der groodslagen van de Smilde.

De bestaande *Oude Vaart* werd in 1769 van af dit punt tot *Halfwegen* tegenover *Leggelo* verbeterd, en daaruit het schut *Duinkerken* verwijderd, en den 14 Juni 1769 werd het graven van de vaart in verlenging der *Smildervaart* openbaar uitbesteed. Den 2 Febr. 1771 werd *Sake Jansz.*, de schipper die 't eerst was opgevaren, feestelijk onthaald door Drost en Gedeputeerde Staten, die zijn vaartuig met Landschaps turf bevrachten en hem een nationale vlag schonken, welke wit met het wapen van Drenthe en met eene toepasselijke spreuk prijkte. Den 8 Februarij 1771 werden de Staten in vermaat door hem bedankt als volgt:

DANK ADRES

AAN DE HOOG EDELE HEEREN REGEREDERS DER
LANDSCHAP DRENTHE.

Mijn Heeren van het Landschap Drenth,
Die in persoon mij onbekendt, -
Alsmeede Uw Edlens qualiteit,
Waarmede gij zijt in Hoogheit.
'k Meen uw Mijn Heeren van het land,
Door wiens bestier, van goederhand,
Mij is vereert een nieuwe vlagg,
Dien ik ontving met blij gelagg.
'k Zeg dank met diepe Eerbiedigheid,
Voor dees uw toegeneegentheid.
'k Zal pronken staag met dit present,
Ter eeren van het Landschap Drenth,

Op mijn Fries Tjalkschip, daar ik mee
Quam eerstmaal op uw Smilder Rhee,

En roemen van uw Smilder Turff,

Daar ik met regt op roemen durff,

In Friesland, Holland, waar ik kom,

Opdat dit goede werk alom

Mag werden meer en meer verbreit

Tot nu en 's lands welvarentheit.

Voorts is mijn wens dat gij, mijn Heeren,

In 's Heeren gunst lang moogt regeeren,

En dat den Opper Zeegenaar

Uw mag bekroonen, voor en naar,

Met zulke zeegening, bekwaam,

Waardoor ge voorts, intijts, te saam

Uw zelfs en anderen nuttig sijt.

En zoo gij hiet eens nwen tijt

Ten einde hebt gebragt, dat dan

Uw eeuwge vreugt mag komen aan

Bij de Opperheer in sijnen Troon,

Godt gun uw zulks, om sijnen Zoon!

Teekene mij voorts met diep Respect en dus onderdanighjk de vrijheit neemende mij voorders in Uw Hoog Edlens gunste te recommandeeren, die ben

Noordwolde
den 8 Februarij
1771.

Hoog Edle Heeren,
Uw Hoog Edlens Dienstwillige en
gants onderdanige Dienaar,
Sake Jansz.

De Landschap bragt de veenen aan de snede, door ze langzamerhand te verkoopen, volgens de koopconditiën van 1771. Er kwamen toen vooreerst twintig veenplaatsen aan den koop.

Het 1^e perceel was het zoogenaamde Kijlblok, dat gekocht werd door den ontvanger van *Lier*, die meerdere plaatsen kocht, als ook de heeren *Grevylink*, *Hummel*, *Claas Heinen* en *Hans Jans*, de laatste onder borgtocht van den bode *Jan Alberts Bollingh*, *Claas Smit*, *Freerk Tjallings*, *Hans Hanses*, *Sibe Cornelis*, *Gerben Ebeles*, *Jeltje Gerrits*, *Inse Brugs*, *Jeltje Ilmers*.

Ik vermeld hier deze namen als eerste ontginners van de Smilde, genaamd Cloosterenveen.

Om een denkbeeld te krijgen van den aanleg van de Smilde, verwijs ik naar de kaart achter het werkje van *Mr. L. Oldenkuis Gratama* over de afvaartsgelden.

De prijzen waren toen per roede, waarvan 600 op een hectare, van *f* 0.60 tot *f* 0.70, te betalen in acht Novemberdagen.

Eigenaardig kregen de wijken de namen van de opsplittende eigenaren of een naam van de plaatselijke gesteldheid. Zoo vinden we te Smilde de *Bollingwijk* (bode *Bollingh*), de *Suermondtswijk*, de *Duikerslootswijk*, de van *Lierswijk*, de *Sikkenswijk*, de *Grietmanswijk*, de *Jonkerswijk*, de *Evert Hendrikswijk*, de *Kijmmellswijk*, de *Wittewijk*, de *Krommewijk* en de *Nieuwewijk*. — Deze wijken hebben allen een min of meer belangrijke beteekenis in de geschiedenis van de Smilde. Ik behoef slechts te zeggen, dat het meest alle hoofdwijken zijn, waaruit andere regtstandig zijn opgelegd, waardoor de Smilde dan ook in zoogenaamde blokken is verdeeld, en als landbouwkolonie veel aan den ont-

werper van den aanleg is verschuldigd. — Voor zoover ik heb kunnen opsporen, zijn de navolgende bijzonderheden omtrent die wijken niet onbelangrijk.

Aan de Wittewijk is verbonden de herinnering aan de pogingen, van zijde van Friesland en Drenthe beide, gedaan om de Smilder veenen ook een uitweg te geven langs de kanalen in Friesland.

In de „Beknopte Geschiedenis van Friesland, van *W. Eekhof*”, vinden we, pag. 326 en volgende, dat *Daniël de Blocq Lijcklama à Nijeholt* octrooi verzocht, om de Friesche vaart te verlengen in zuidoostelijke richting over *Donkerbroek*, *Oosterwolde* en *Appelscha* tot aan de grenzen van Drenthe. De Staten van Friesland verleenden den 2 Mei 1781 hunne toestemming, onder voorwaarde, dat de vaart niet verder dan tot op 20 koningsroeden afstands van de greusscheiding mogt worden gegraven. Kort voor het ontvangen van zijn octrooi had hij een overeenkomst aangegaan met Drenthe, dat daarbij op zich nam, de vaart te vervolgen van de *Tjonger* tot aan de grenzen of in de Witte Wijke.

In 1793 en 94 werd dan ook een gedeelte van die vaart gegraven door de Landschap, doch dit werk bleef steken, zooals *Eekhof* zegt, tengevolge van de omwenteling, maar de twintig koningsroeden, of anders de dam van *Appelscha*, zullen wel een meer degelijke reden voor het staken der onderneming geweest zijn. En, na veel moeite om de uitvoering van zijde van Drenthe te verkrijgen, vernietigde Koning *Lodewijk*, 1810, de overeenkomst met Drenthe.

Aan de *Suermondtswijk* knoopt zich de gedachte en herinnering aan de menigvuldige plannen van ontginning, die, door Hollandsche heeren ontworpen, hier en

daar zeer gewigtige gevolgen hebben gehad. De van Liers-, Sikkens-, Grietmans-, Jonkers-, Evert Hendriks-, Feenstra's- en Kijmmells wijken herinneren aan de mannen, die veel tot den bloei der colonie hebben bijgedragen.

De Grietman was de heer *Lijcklama à Nijeholt*. Van waar de namen van de Groene- en Witte wijk afkomstig zijn, heb ik niet kunnen nagaan, misschien heeft de eerste haar naam ontvangen van den weligen waterplanten-groei, en de tweede van de helder witte kleur van 't zand, dat er is uitgegraven. Zoo ook heeft de Dikke wijk den naam ontvangen van de zandhoogte, waardoor ze veel breeder dan gewoonlijk moest worden aangelegd. De Duikerslootswijk heeft den naam ontvangen van een daar vroeger aanwezige waterleiding met steenen pomp of duiker. De Molenwijk werd gedoopt naar den molen, die aan den mond van dien wijk was opgericht.

De Norgervaart doet denken aan de vooruitzichten, die de ontwerpers hadden om ook andere gemeenten, marken en ondernemingen van de leven aanbrengeade ader te doen profiteren. Bij de laatste denken we ook onwillekeurig aan de koloniën van weldadigheid, in 't bijzonder aan Veenhuizen, die gesticht werden door den Generaal *van den Bosch*, en werwaarts de Norgervaart verlengd is, tot aan of in de veenen der Marke van Eén, — waar betrekkelijk veel veen kan worden ontgonnen.

De veenen werden gestaag verkocht in 1773, 1784, 1796, 1802, 1805 en 1808, bij plaatsen zoo als in het werkje van den heer *Mr. L. Oldenkuis Gratama* is opgegeven, en waarnaar ik, ten dien opzichte, verwijs. In 1812 werden de veenen bij groote perceelen verkocht, en werden de heeren *E. Suermondt* te Rotterdam en *M.*

Siderius en Co., daardoor eigenaren van aanzienlijke massa's veen en ondergrond; van daar dan ook nog de namen van Suermondts wijk, Siderius wijk, later Feenstra wijk. Die laatstgemelde verkoop heeft groote landontginningen tengevolge gehad, zooals blijkt uit de landontginning van de heeren *Suermondt* en Co., later *Eekhout*, en uit die van *Mr. P. van der Veen*, vroeger *Siderius* of *Feenstra*. Onder meer landontginningen op eenigzins groote schaal mogen we niet onvermeld laten die van de familiën *Kijmmell* (Kijmmelswijk), *Tonckens*, op het Kijlot, en *Gratama*, op Suermondtswijk, Grietmanswijk en 't Hijkerveld.

De aanleg van de Molenwijk werd in 1773 door de landschap bepaald, maar heeft na hare voltooiing tot nog toe weinig aan het doel beantwoord, en lijdt gewoonlijk aan gebrek aan water. Bij de bepaling van aanleg behield de landschap zich het recht voor om een sluis in die wijk te mogen plaatsen, maar ook die sluis was geen voldoende geneesmiddel voor de kwaal. Bij de minste droogte toch is er gebrek aan water. Wel heeft men getracht daarin te voorzien door eene waterleiding van uit het Oranjekanaal naar die wijk, maar het daarover gesloten of voorloopig gemaakte contract schijnt geen gevolg meer te hebben.

De kerk werd door de Landschap gesticht in 1780, zoomede ook de kosterij en pastorie, en uit den groot-schen aanleg van de kerk blijkt, dat de Staten van Drenthe groote verwachtingen koesterden van de *Smilde* (zie *Mr. L. O. Gratama*, Voorrede tot de *Echte Stukken* p. 8). Over de lotgevallen van kerk en school, de kas ad pios usus en het afvaartsgeld enz., zie men ook het daar ter plaatse aangevoerde.

Als een staaltje van de ingenomenheid der Staten met

de jonge kolonie diene ook nog, dat zij in 1773, 12 Mei, het peterschap aanvaardden over het eerstgeboren kind in de Haler- en Witter moerassen, genaamd *Paludana Halensis Everts*, later gehuwd aan *Drenth*, en overleden in 1853, 8 Februari.

Bij toenemenden bloei en groei der veenkolonie ontstond er behoefte aan regeling van verschillende onderwerpen, betreffende de eigenlijke veenbelangen. Om daarin tegemoet te komen, werd er, in September 1829, eene veendirectie in 't leven geroepen, om de belangen der veenkolonie te behartigen, te regelen, en die voor te staan, daar en waar zulks noodig mogt zijn. Die directie was ingesteld bij eene keur op de veengraverijen in de gemeente Smilde, opgemaakt en gearresteerd in de vergadering van het gemeentebestuur te Smilde, en goedgekeurd bij Resolutie van Ged. Staten van Drenthe van den 20 Januari 1829 no. 13. De onderwerpen, die in de keur behandeld worden, als b.v. *arbeidsloozen*, *turfmakelarij*, brengen als van zelf mede, dat de ontwerpers van die keur onderwerpen regelden, die niet tot hunne bevoegdheid behoorden.

De veendirectie voldeed echter, zoo goed mogelijk, aan hare verplichtingen, en heeft de belangen der kolonie voorgestaan, waar het behoorde. Het was echter geen bestuur dat eenige magt had, en het stuitte in de uitvoering van werken dikwijls op onwil en tegenwerking van ingelanden, tot dat het vervangen is door de beide Veen-schappen van de Molenwijk en Aanhoorigheden en de Zeven Blokken, waarvan het eerste is tot stand gekomen den 20 Julij 1867 en zich uitstrekt over de gronden gelegen tusschen de hoofdvaart en de gemeenten Assen en Beilen en het tweede den 5 Nov. 1868, over

de Zeven Blokken, gelegen tusschen de Kijmmels wijk, de Friesche grenzen, de Norgervaart en de hoofdvaart.

De veendirectie heeft echter, niettegenstaande de op-richting der Veen-schappen, haar aanzijn nog niet geheel verloren, daar nog jaarlijks een en andere zaken door haar worden behandeld, die echter voor de verveeners geen andere dan zedelijke verplichtingen in het leven roepen. Zoo zien we haar jaarlijks de arbeidsloozen nog regelen, maar zonder eenig rechtsgevoel. Hoogstens zou men in cas geschil kunnen aannemen, dat de arbeiders moeten gerekend worden het werk te hebben verrigt tegen de door de directie bepaalde daghuren, zoo de hoegrootheid van het loon niet anders kan worden bewezen.

De Smilde is verdeeld in Hoogersmilde (oude heerlijkheid), Hijkersmilde, voor zooverre uit de Marken van Hijken, Kloosterveen, gedeeltelijk uit Halen en Witten, Bovensmilde, uit Halen alleen aangelegd. Van waar die benamingen? Bij de drie eersten is 't aangegeven, en de laatste is gedoopt door de schippers, die van Meppel af opvarende, het verst afgelegen gedeelte van de Smilde hebben genoemd de Bovensmilde. Tegenwoordig wordt de Hoogersmilde dagelijks genoemd de *Oude Smilde*, zooals ook het overige gedeelte veelal genoemd wordt de *Nieuwe Smilde*. De bevolking nam hand over hand toe en is reeds tot bij de 6000 zielen aangegroeid (31 Dec. 1870, 5798).

In 1807 kwam dan ook de burgerlijke gemeente Smilde uit stukken van Diever, Dwingelo, Beilen en Rolde tot stand.

Volgens de contracten van de Landschap met Beilen, van 16 en 17 Sept. en 16 October 1789 werd in 1790 de Beilervaart gegraven.

Toen de hoofdvaart tot aan Assen was doorgetrokken, werd natuurlijker wijze Assen er op bedacht, om hare veenen ter snede te brengen, zooals zij dat dan ook deed door den opleg van de zoogenaamde Asser wijke, welke op hare beurt weer aanleiding gaf tot de ontginning van de Zeijer veenen.

Voor dat ik van de kolonie de Smilde afstap, moet ik nog melding maken van de grootsche onderneming van de heeren *J. Klijn*, Gebr. *Goedkoop*, *A. A. Visscher Kz.* en *P. Langeveld*, die het Oranjekanaal, een der belangrijkste zijtakken van de Drentsche hoofdvaart, in 't leven hebben geroepen.

Met hun eigen woorden de verwachtingen te schetsen, die ze er van koesterden, in de brochure of in het programma van Julij 1852, houdende een plan tot oprichting eener Drentsche Veen- en Midden-Kanaal-Maatschappij, zou den schijn van bittere ironie op mij laden, nu wij, na een kort bestaan van dat kanaal, het mislukken der onderneming moeten betreuren. Genoeg zij het op te merken, dat men vergeten heeft de beste leermeesters te raadplegen, nam.: de ondervinding. De ontwikkeling langs de boorden van zoodanig kanaal, voor zooverre het heidenvelden doorsnijdt, was een droombeeld dat geen recht van bestaan had, men had de Meppeler- of Smilder vaart voor oogen, ook de Beilervaart, sprekende voorbeelden, dat heideveld, ook aan kanalen gelegen, geen voordeel oplevert bij ontginning. Waar geen veen zit, is de ontginning van Drenthe een ondankbare zaak.

Het is ook niet zoo geheel waar, wat de voorstellers zeiden in het plan, dat men allerwege, waar kanalen of vaarten zijn aangelegd, zelfs in de meest verwijderde streken, een snellen aangroei van bevolking heeft ont-

waard; 't is alleen waar met betrekking tot de veenen. En ziet nu de heidevelden, die het Oranjekanaal doorsnijdt, vóór dat het eenig veen van belang ontmoet! 't Eenigste bewijs van leven vindt men te Schoonoord in de veenkolonie aldaar.

Maar wat is nog het grootste ongeluk? De berekening der kunstwerken heeft gefaald; het bovenste pand ligt hooger dan de veenen, die er op moesten afvoeren, en is het groote doel, de veenexploitatie, als gedeeltelijk mislukt te beschouwen. De schatten, die men hoopte te vinden, bleven bedolven in een treurig en doodsch moeras.

In Januarij 1854 werd te Schoonoord de eerste keet opgericht (spoedig van meerdere gevolgd) door heeren aannemers van 't Oranjekanaal, *J. Klijn & Comp.*, die denzelfden herfst nog een steenen brughuisje lieten bouwen, in de onmiddelijke nabijheid der tegenwoordige klapbrug te Schoonoord, van materialen uit Assen aangevoerd. De snelle toeneming der bevolking werd veroorzaakt: 1°. door de locale gesteldheid der kolonie, haar aanleg als kruisplaats met de klapbrug tot centrum, rechts en links van 't kanaal en langs den grooten weg van Sleen naar Schoonloo, aan den zoom der Sleener- en Odoorner veenen, op 't midden van 't vermaarde Ellertsveld, ruim één tot nagenoeg twee uur afstands van omliggende plaatsen, nl. Odoorn, Sleen, Zweeloo, Wezup, Orvelte, Schoonloo, Borger en Ees; 2°. de hooge dagloonen, die een groot getal poldergasten en veenwerkers hier tegelijk deden zamenkomen, om van dit punt uit naar 't Oosten en Westen op te werken; 3°. de meening en bedoeling der aannemers, dat op dit punt een dorp moest ontstaan, en de grootsche verwachtingen door *Klijn en Comp.* omtrent de toekomst dezer volkplanting

gekoesterd; 4°. de dadelijke vestiging alhier van den aannemer *W. Langeveld* met gezin, die, door de andere aannemers gesteund, in bijna al de behoeften der nieuwe bevolking flink en practisch wist te voorzien; 5°. door den fraaijen naam, dien de heer *J. Klijn* aan de kolonie schonk, welke, zooals gebleken is, sommigen verlokke te Schoonoord hun fortuin te beproeven. Hoe dit zij, winkelier en herbergier, bakker, smid en timmerman, voerman enz. rezen als paddestoelen uit den grond op en de bevolking vermeerderde zoodanig, dat in 1856 reeds, door de „Commissie voor de zedelijke en godsdienstige belangen van Schoonoord”, een flink gebouw, om kerk en school in te houden, gesticht werd, ter waarde van *f* 2500, letterlijk uit liefdegiften bijeengebragt. Een hoofdonderwijzer, tevens catechiseermeester, opende deze school in September van 't zelfde jaar met ruim 100 leerlingen. Toen de bevolking op den duur wel verwisselde (immers de poldergasten vertrokken voor en na), doch niet verminderde, gevoelde men behoefte aan kerk en pastorie. In 1863 bouwde men eene pastorie en werd een predikant geïnstalleerd, terwijl drie jaar later eene kerk verrees. Tot de kosten hebben het Rijk, de Provincie en de Hervormde Synode bijgedragen. De benoeming van een onderwijzer geschiedde op voordragt van de zich voor de zaak van 't onderwijs aldaar gevormd hebbende commissie, door het gemeentebestuur van Sleen, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, onder voorwaarde, dat de benoeming, evenals de oprigting der school, zal zijn een provisionele maatregel, tot heen ter tijd men over het duurzame der kolonie zal kunnen oordeelen. 't Schoolgeld werd door den heer *Langeveld* geïnd, of liever ingehouden van de arbeiders.

Wat er van dat schoolgeld, dat op *f* 225.-- was geraamd, teregt kwam, is mij niet gebleken. Over 1856 is er *f* 240 van de ouders van ieder schoolgaand kind ingehouden en aan den onderwijzer verstrekt.

Nog verdient aangestipt: 1°. dat de eerste turf langs 't nieuwe kanaal werd afgescheept den 10 Mei 1856 door *Leffert Visscher*, met de „Albertus Johannes”, naar Dordrecht. Feestelijk werd de eerste kruiwagen aan boord gebragt door den jongenheer *C. Langeveld*; 2°. dat de eerstgeborene te Schoonoord, Februarij 1855, een jongen van een arbeider, den dichterlijken naam kreeg van „Eerste-Oranjekanaalbloem”, gelijk die naam in 't latijn als „*Primus Florentius Fossanus Arausiacus*” den ambtenaar van den burgerlijken stand te Sleen is opgegeven.

Door de doortrekking van het Oranjekanaal in de Odoornse veenen, is daar eene belangrijke veenontginning ontstaan, waarover een veenschap is opgericht, genaamd „Het Veenschap Odoorn”, waarvan het Reglement is goedgekeurd bij Koninklijk besluit van den 1sten December 1858, n°. 110.

Voor de gemeente Odoorn is de doortrekking van 't Oranjekanaal van 't grootste belang, vooral ook met 't oog op de vereeniging van den zijtak aldaar met de Valtbermond, die met spoed het gehucht Valtthe zal naderen, om daar gelegenheid te geven tot den aanleg van een heflend vlak, zooals ik in 't begin van dit Overzicht heb beschreven.

En vragen we dan, wat zal de toekomst zijn van het Oranjekanaal? dan kan men die zekerlijk als groot beschouwen. Hoe ver die schoone toekomst nog verwijderd ligt, is niet te bepalen.

ASSEN.

Als grens van de Bovensmilde heb ik melding gemaakt van de Norgervaart.

Deze vaart komt reeds voor op de kaart van 1796 en is dus dadelijk in het plan van aanleg mede begrepen, en zijn ook de conditiën van 1771 bij de scheidingsacte van de Marken Norg, Zuid- en Westervelde voor den aanleg der veenen toepasselijk verklaard. Zie de acte van 7 April 1842 (Kon. besluit van 19 Febr. 1842 n°. 61). Zoodoende kwamen ook de Norger veenen aan de snede. Van uit deze vaart konden de domeinveenen, voor zooverre onder Assen gelegen, ook aan de snede gebracht worden, zoo als dan ook geschied is in 't jaar 1845, toen de laatste domeinveenen verkocht zijn.

Het plan tot verkoop dier veenen bestond reeds in 1812, toen er een 8^e blok van de Kloosterveenen aan de koop gebracht zou worden, hetgeen toen door de oppositie van zijde van Assen is verhinderd.

Tusschen de stad Assen en het domein is in 1829 den 18 April eene transactie gesloten, waarbij de stad Assen is bevestigd in den eigendom van eene massa veen, welke later bij acte van uiteenscheiding d.d. 6 November 1880 aan Assen in eigendom overging, bij welke laatste acte tevens is bepaald de wijze van aanleg van het veen, toebehoorende aan de stad Assen en het Domein.

Bij de voorwaarden van verkoop van eenige veenplaatsen, ingevolge bovengemelde acten, aan de stad Assen in eigendom toebehoorende, is bepaald, dat, ingeval nader tusschen het Domeinbestuur en de stad Assen

mogt worden goedgevonden, om geen hoofdwijk te doen graven tusschen de veenplaatsen n°. 19 en 20, en om het dwarsdiep te doen doorloopen tot aan de Norgervaart, de koopers daarin genoegten zullen moeten nemen.

Die doorgraving van de zoogenaamde Domeinwijke, van af de Asserwijk tot aan de Norgervaart, heeft dan ook plaats gehad.

Door den aanleg van de zoogenaamde Asserwijk, kwamen de eigenaren der Zeijer veenen ook in de gelegenheid om hunne veenen te exploiteren. Dit geschiedde dan ook en hebben die eigenaren den 17 December 1832 een contract gesloten met de stad Assen, over den afvoer van turf door en langs de Asserwijke. Bij dat contract bedong de stad Assen 62½ cts. voor ieder dagwerk turf van *veertig stokken zoogenaamd*.

De sluizen of verlaten, in de Drentsche Hoofdvaart staande, zijn: het Veeneschut, het Haarschut, Halfwegen, Dieverderbrugge, Witteler Schut, Uffelter Schut, 't Pastoors Schut en 't Paradijs Schut. Ik heb vroeger gemeld, dat de sluis, het Koningschut, en de sluis, Duinkerken, zijn opgeruimd.

In hoeverre historische herinneringen aan die sluizen zijn verbonden, is mij niet gebleken.

Wat de sluis n°. 1 in het Oranjekanaal betreft, kan ik als eene bijzonderheid vermelden, dat op den 26 Junij, den dag der opening van het in 1854 te Assen gehouden 9de Landhuishoudkundig Congres, hetwelk ook met de tegenwoordigheid van Z. M. den Koning vereerd werd, de opening heeft plaats gehad van het eerste pand van 't Oranjekanaal. Tegen twaalf uur kwamen de directie en de genoodigden in het logement *de Veenloop* te zamen en namen daarop plaats in den uit Hol-

land overgekomen boeijer van den heer *Goedkoop*, van welken eene menigte vlaggen vrolijk wapperde. Bij de nieuwe schutsluis gekomen, daalde men langs een expresselijk daartoe ingerigt voetpad in de geheel gereed gemakte doch drooge schutkolk af, die geheel versierd was, en waarboven vlaggen in menigte wapperden. De feestgenooten gebruikten toen in de schutkolk een prachtig ontbijt, nadat de heer van *Dorsser*, uit Dordrecht, eene toepasselijke aanspraak had gehouden.

OOSTERMOER.

Heb ik vroeger de meening geuit, dat Drenthe, wat de veenen aangaat, het eerst ten zuiden bij Meppel en ten noorden bij Groningen is geëxploiteerd, dan zal ik mij nu moeten wenden naar de Oostermoersche en Zuidenveldsche veenen.

Deze veenmassa, die zich langs het oosten van Drenthe tot aan het zuiden uitstrekt en daar aansluit aan de veenen in de gemeente Emmen, was van ouds een der voornaamste verschansingen voor Drenthe.

Voor ongeveer 18 en een halve eeuw hebben de Romeinen over dit moer eene brug gelegd, ter plaatse waar nu de Veenmarke van Valtke is gelegen, welke brug in 1818 weder ontdekt werd. Zij loopt achter de Zandberg langs, raakt tweemaal de Mussela, en vervolgens eerst westwaarts, dan zuidwaarts, en eindelijk noordwestwaarts op de Valtherschans aan, met een arm meer zuidwaarts naar Weeringe, zooals men dat vindt aangegeven op het kaartje van *B. W. Kronsse*.

Bijna negentien eeuwen zijn er verloopen en nog zou men hetzelfde plaats met geen leger Drenthe kunnen binnendringen, maar de nimmer rustende hand van den vijven man zal nu, binnen betrekkelijk korte jaren, de veenmassa ook daar hebben ogeruimd, en schepen en voertuigen gelegenheid geven, om hunne kostbare ladingen af en aan te voeren.

Maar om niet met het einde te beginnen, zal ik weer noordwaarts moeten gaan, om ons eerst met gissingen omtrent de wijze van ontginnen en dan met meer bekende daadzaken bezig te houden.

Vooreerst zal ik eenige bijzonderheden bijbrengen omtrent de grenscheiding tusschen de Drentsche en Groninger veenen. Op die massa veengronden, die tusschen de Hondbrug en de Olde ampten en Westervolde waren gelegen, zijn van beide kanten daden van bezit en eigendom uitgeoefend, die sedert eeuwen aanleiding hebben gegeven tot allenhande geschillen tusschen die van Drenthe en Groningen.

Een geschiedkundige tafel van eenige dier twisten vinden we in een inventaris van noblen en documenten en stukken, rakende de limieten tusschen het Landschap Drenthe en die van Westervoltingerland en die van het Olde ampt.

Uit een daarin vermelden brief van 't jaar 1471 blijkt, dat er quaesitie was tusschen den propositus ex convent van Schildwolde en die van Weeringe over een stuk veen bij Roswinkel, en dat dit geschil is bijgelegd of beslist door de priesters van Rollo (Rolde), Borger, Odaren (Odoorn) en Geeten (Gieten); dat deze quaesitie liep (zegt de inventaris) over de limieten, is te zien uit een verzegelde gerichtshyn (een rechterlijke beslissing) van